

فهرستنامه کتبشنای های ایران

تألیف:
ایرج افشار

به کوشش:
ایران ناز کاشیان

اردیبهشت ۱۳۹۵

سرشناسه	افشار، ایرج ۱۳۰۴ - ۱۳۸۹
عنوان و نام پدیدآور	فهرستنامه کتابشناسی‌های ایران/ تألیف ایرج افشار؛ به کوشش ایران‌ناز کاشیان.
مشخصات نشر	تهران: خانه کتاب، گنجینه پژوهشی ایرج افشار، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۳۸۰ ص.
فروست	خانه کتاب؛ ۵۱۳.
شابک	۳-۳۲۰-۲۲۲-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	فپیا
موضوع	ایران - کتابشناسی
موضوع	ایران‌شناسی - کتابشناسی
رده بنا بر ک. ر. ه	۱۳۹۴ ک ۱۵/۷۵ Z۳۳۶۶
رده بنده - یویی	۰۱۶/۹۵۵
شماره کتابخانه 'سی'	۴۱۵۱۵۶۰

کتابخانه کتاب
۱۳۹۵

فهرستنامه کتابشناسی‌های ایران

مؤلف: ایرج افشار

به کوشش: ایران‌ناز کاشیان

ناشر: خانه کتاب

طرح جلد: بابک صفری

صفحه‌آرا: طاهره قاسمی، عسگر ابراهیمی

نوبت چاپ: اول - اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: گالینگور ۲۰۰۰۰ تومان، شومیز ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۳-۳۲۰-۲۲۲-۶۰۰-۹۷۸

ناظر چاپ: فاطمه بیگدلی

چاپ و صحافی: چاپخانه بوستان کتاب

تهران، خیابان انقلاب، بین صبا و فلسطین جنوبی، شماره ۱۰۸۰ - تلفن: ۸۸۳۴۲۹۸۵

www.ketab.ir

فهرست

۷.....	پیش‌گفتار.....
۹.....	گزارش کار.....
۱۱.....	مقدمه.....
۱۳.....	مدخل.....

قسمت اول کتابشناسی‌های عمومی..... ۴۳

۴۵.....	۱ - کتابشناسی‌های خارجی در: 'شرو.....
۷۱.....	۲ - کتابشناسی‌های ملی.....
۷۱.....	الف - کتابشناسی‌های قدیم اسلامی کتاب‌های اعلام.....
۷۸.....	ب - کتابشناسی‌های ملی جدید.....
۱۰۰.....	۳ - کتابشناسی‌های ایران در زبان‌های اروپایی.....
۱۰۰.....	الف - به زبان‌های اصلی.....
۱۲۳.....	ب - به زبان فارسی.....
۱۳۹.....	۴ - کتابشناسی‌های خاص کتاب‌های عربی.....
۱۴۴.....	۵ - افغانستان و آسیای مرکزی.....
۱۵۶.....	۶ - فهرست‌های کتابخانه‌ها از کتاب‌های چاپی فارسی مربوط به ایران.....
۱۵۶.....	کتابخانه‌های خارج از ایران.....
۱۵۹.....	کتابخانه‌های ایران.....

قسمت دوم کتابشناسی‌های اختصاصی..... ۱۶۱

۱۶۳.....	۱ - کلیات (نسخه‌های خطی، نشریات ادواری، کتابداری).....
۱۷۵.....	۲ - دین و مذهب.....
۱۹۵.....	۳ - فلسفه و علوم.....

۴ - مباحث اجتماعی.....	۲۱۰
۵ - ادبیات.....	۲۲۳
۶ - زبان‌شناسی.....	۲۴۲
۷ - هنر و باستان‌شناسی.....	۲۵۰
۸ - تاریخ.....	۲۶۲
۹ - جغرافیا.....	۲۷۷
۱۰ - کودک و نوجوان.....	۲۸۷
نمایه ۵	۲۹۱
نمایه نام‌های فارسی.....	۲۹۳
نمایه نام‌ها، سبک‌ها، مجله‌های فارسی.....	۳۰۸
نمایه 'مهاجر' لاتین.....	۳۳۸
نمایه نام‌کننده، ما و جبهه‌های لاتین.....	۳۴۷
تصاویر	۳۷۳

پیش‌گفتار

به نام خدا

کتابشناسی کلید و دود به حقیقات است و از اصول یک تحقیق و پژوهش حرفه‌ای، شناسایی آثار و تحقیقاتی است که در موضوع مورد نظر چاپ و انتشار یافته است. طی سالیان سال، کتابشناسی‌های فراوانی در داخل و خارج ایران چاپ و انتشار یافته است و شناسایی این کتابشناسی‌ها و بهره‌مندی از آنها اتفاقی نبود که استاد مرحوم ایرج افشار همواره دغدغه آنرا داشت تا اینکه به سال ۱۳۴۲ موفق شد او این گام در این خصوص را به سرانجام برساند. این دغدغه همواره در گوشه نظر استاد بود و تلاش ایشان طی سالیان بر تکمیل این اثر استوار بود اما به دلایلی انتشار این اثر محقق نشد، تا اینکه بخت با ما یار گشت و به پیشنهاد استاد عزیزم جناب آقای سعیدزید قاسمی تصمیم به انتشار این اثر در خانه کتاب نمودیم.

همراهی و همدلی استاد آل‌داود و محبت بی‌کران فرزندان استاد با هم قرین گشت تا مجوز انتشار این اثر به گونه‌ای مشترک و به همراهی گنجینه پژوهش ایرج افشار واقع در دائرةالمعارف بزرگ اسلامی انجام گیرد. یاریگر این مسیر سرشار از خستگیان بودند که با دقت و سختی فراوان این اثر را به سامان نمودند.

قطع به یقین این اثر مانند بسیاری دیگر از آثار استاد ایرج افشار، حسنه جاریه‌ای است که بسیاری از آن بهره خواهند برد و امیدوارم که توفیق این را داشته باشیم که در خانه کتاب خدمات استاد ایرج افشار و دیگر اساتید بزرگوار را منتشر نمایم.

مجید غلامی جلیسه

مدیرعامل خانه کتاب

گزارش کار

فهرست کتاب‌های ایرانی از مهمترین منابع پژوهشی حوزه ایران‌شناسی و از نخستین ابزارهای کتابشناختی است که شامل آن استاد ایرج افشار در تولید آن پیشگام شد و در نخستین شماره نشریه ایران‌شناسی (نشریه مرکز تحقیقاتی و مطالعه تمدن و فرهنگ ایران و خاورمیانه، دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، ۱۳۴۲ ش) آن را به کار درآورد. اکنون بیش از نیم قرن از زمان انتشار فهرستنامه ... گذشته است و در این مدت آثار کتابشناسی بسیاری انتشار یافته و اطلاعات ما درباره این گونه منابع بسیار افزون شده است. استاد افشار که همواره به روزآمدی آثارش توجه داشت، با همکاری آقایان سیدفرید قاسمی و محمد فرحزاد، یادداشت‌هایی در تکمیل فهرستنامه فراهم ساخت و مترصد بود تا متن تکمیل و روزآمد شده را در فرصتی مناسب در ۳ جلد انتشار دهد (نگ. تصویر شماره ۱)، اما مانع‌های سر راه و مشکلات دیگر این فرصت را به او نداد.

گنجینه پژوهشی ایرج افشار که اکنون بر بسیاری از برنامه‌های برجای مانده از آن استاد نظارت دارد و خانه کتاب، مرکزی که مسائل مربوط به کتاب را با دیدگاه علمی و فنی دنبال می‌کند بر آن شدند تا ویراست جدیدی از فهرستنامه ... را در برنامه انتشاراتی خود قرار دهند و از این بابت، مسئولیت تداوم انتشار فهرست مقالات فارسی را بر عهده دارم، خواستند که با توجه به یادداشت‌های استاد افشار و با در نظر گرفتن منابع منتشر شده پس از ۱۳۴۲ ش، و نیز با مراجعه به منابع برای حصول اطمینان از صحت و دقت اطلاعات کتابشناختی، فهرستنامه ... را برای انتشار آماده کنم. با توجه به مسئولیتی که به اینجانب واگذار شد، کارهایی صورت گرفت که گزارش آن به اختصار به آگاهی می‌رسد:

یادداشت‌هایی را که استاد افشار به همین منظور فراهم می‌آورد، در صندوقچه‌ای قرار می‌داد (نگ. تصویر شماره ۲)، با موافقت و نظارت فرزندان استاد آن صندوقچه را گشودم و آن را مملو از یادداشت‌ها و بریده‌های نشریات داخلی و خارجی و نسخه‌ای از اولین چاپ فهرستنامه یافتم که یادداشت‌ها و تعلیقات استاد افشار در حاشیه بیشتر صفحات دیده می‌شود (نگ. تصویر شماره ۳). برخی برگه‌ها به صفحاتی از کتاب الصاق شده و با قلم رنگی به مطلب مد نظر ارجاع شده است (نگ. تصویر شماره ۴)؛ حتی برخی صفحات بیش از ۱۰ برگه به هم سنجاق شده است (نگ. تصویر شماره ۵)، به این علت که قطع و حاشیه‌های کتاب گنجایش یادداشت‌های تفصیلی را نداشت، کوشش شد در استفاده از این یادداشت‌ها تقدّم و تأخّر مطالب به دقت حفظ شود؛

در مجموعه افشار در مرکز دائره‌المعارف بزرگ اسلامی، میز کار بزرگی برای تفکیک یادداشت‌ها در نظر گرفته شد و طرحی از ویراست جدید فهرستنامه ... ترسیم شد تا پس از بررسی همه برگه‌ها و یادداشت‌های الحاقی، هر برگه و یادداشت به جای اصلی و مناسب خود منتقل شود؛

دوره زمانی یادداشت‌های استاد افشار از انتشار فهرستنامه تا ۱۳۷۶ ش ادامه داشته است، اما برخی یادداشت‌هایی هم در میان آنها دیده شد که تا ۱۳۸۴ ش هم می‌رسد. به رغم این تشتت، و برای حفظ امانت، عین یادداشت‌های ایشان در این ویراست آمده است؛

یادداشت‌ها به زبان‌ها و الفباهای مختلف نوشته شده و در برخی موارد نام کتاب یا حتی نام نویسنده به اختصار ذکر شده است (نک: تصاویر شماره ۶-۷)، ضبط دقیق اینها با جستجو در منابع به دست آمد و نیز ناهمبستگی‌ها یکدست شد؛ الگوی کار در تمامی این موارد، پیروی از شیوه نگارش استاد افشار بود. در پایان، عیفاً خود می‌دانم از شورای انتشارات مرکز دائره‌المعارف بزرگ اسلامی، گنجینه پژوهشی ایرج افشار، خانه کتاب که برای انتشار این اثر برجای مانده از استاد افشار همه گونه همکاری داشته‌اند، نیز از راهنمایی‌های دریغ‌ناشد استاد عبدالحسین آذرنگ؛ همچنین زحمات خانم‌ها سیمین قطبی، فرشته و فریبا مجیدی و آقای علی بهرامی، که در زمینه ضبط دقیق یادداشت‌ها و جستجوی منابع مرایاری کردند سپاسگزاری کنم.

امیدوارم ایران‌شناسان، کتاب‌شان و فهرستنگاران و همه کسانی که به کاربردهای منابع مرجع علاقه‌مند هستند، با تذکرات لازم به تداوم و تکمیل فهرستنامه کتابشناسیهای ایران یاری رسانند که این اثر از دستاوردهای استاد افشار در زمینه کتاب‌شناسی و مطالعات ایرانی است و اگر این اثر از مواریت ملی به شمار آید، شاید دور از واقعیت نباشد.

ایران‌ناز کاشیان
اسفند ماه ۱۳۹۴

مقدمه

محقق امروز در طریقۀ تتبع و تحقیق، به شیوۀ علمی، ناچار از آن است که جمیع مدارک و مآخذ موجود در موضوع تحقیق خود را بشناسد تا بتواند اهمیت و اعتبار هر یک را درست بسنجد و آن‌ها را که مزجر و اساسی است مورد استفاده قرار بدهد. بنابراین باید به «مرجعی» مراجعه کند که در آن نام و نشان جمیع کتب و مقالات مربوط به تحقیق آمده باشد.

چون با پراکندگی کتابخانه‌ها، بسیاری و گران‌ی کتاب‌ها و کوتاهی عمرها گردآوردن همهٔ مآخذ و مراجعه بدان‌ها نشیور است. به لازم، به همین ملاحظه فن کتابشناسی در عصر کنونی دامنه‌ای وسیع گرفته است و در رشته‌های مختلف دانش کتاب‌ها و رساله‌های متعدد در فهرست کتب و مقالات انتشار می‌یابد و آن‌ها را کتاب‌خانه‌ها و محققین مورد استفاده قرار می‌دهند.

فن کتابشناسی در ایران از نظری چون در جهان که سال است، جوان است به اعتبار آنکه فن کتابشناسی به شیوۀ علمی اروپایی بیش از چهل سال نیست که در ایران رواج یافته و کوششهای مقدماتی درین زمینه آغاز شده است. اما کهن‌سال و سال‌خورده است بدان علت که تدوین فهرست کتب از قرون چهارم و پنجم در پهنهٔ اسلامی، باب بوده است و کتب اختصاصی در این باب از آن ایام بجای مانده و در کتاب‌های رجال و طبقات، روایات و احوال علماء و نویسندگان، فهرست آثار و کتب آن‌ها ذکر شده است. کتاب‌های الفهرست این دیدم و فهرست‌طوسی و فهرست منتخب‌الدین که پس از این به معرفی آن‌ها خواهیم پرداخت، مراجع مهم کتابشناسی ملل اسلامی و در شمار کتابشناسی‌های قدیمی جهان به شمار می‌آید.

بعد از آنکه صنعت چاپ پدید آمد و کتاب چاپی به تدریج بر جای نشستن عطفی نشست، در مدت یک قرن تعداد کتب چاپی بدان میزان قابل توجه رسید که تدوین فهرستی از کتاب‌های چاپی اروپا برای دانشمندان مورد لزوم و احتیاج قرار گرفت و در قرن شانزدهم میلادی فن کتابشناسی که اساساً و اصطلاحاً مخصوص کتاب‌های چاپی است رونق یافت و تا بدانجا رسید که امروزه تتبع و تخصص عده‌ای کثیر از دانشمندان رشته‌های مختلف دانش و کتابداران مختص همین امر است و عمرشان در همین باب مصروف می‌شود. درین قرن، دایرة کتابشناسی در هر کتابخانهٔ مهم از قسمتهای اساسی و پر ارزش است و «کتابشناس» در بسیاری از کتابخانه‌ها کار مستقلی را انجام می‌دهد.

امروزه تحقیق و تتبع در حدی که وقوف کامل بر موضوع حاصل شود بدون مراجعه به کتابشناسی میسر نیست. فن کتابشناسی چندان اهمیت یافته است که بسیاری از مؤسسات

جهانی مانند سازمان ملل متحد و یونسکو و غالب مجامع علمی و دانشگاهی درین باب کوششهای مداوم و مؤثر می‌کنند و انتشارات مخصوص و مفید دارند.

کتابشناسی در ایران به‌شیوه علمی و مرسوم اروپا سابقه دراز ندارد و باید اقرار کرد که درین زمینه اروپایی‌ها یعنی مستشرقین، آن‌ها ما را بدین راه در کشیده‌اند و به پیروی از آن‌هاست که اکنون مختصر توجهی به این امر مهم شروع شده است.

در کتابشناسی مربوط به ایران مخصوصاً سه نوع کتاب و نوشته مورد توجه است:

۱. کتاب‌ها و مقالاتی که به زبان‌های خارجی و در ممالک مختلف جهان راجع به ایران نوشته شده است.

۲. کتاب‌ها و مقالاتی که به زبان فارسی در ایران یا کشورهای دیگر انتشار یافته است و می‌یابیم.

۳. کتب‌های فارسی و عربی قدیم، از آثار ایرانیان و بطور کلی تمدن اسلامی، که در ایران در ممالک دیگر طبع می‌شوند.

منظور از تألیفات رسیده آنست تا فهرست‌هایی که در زمینه‌های مختلف کتابشناسی ایران تدوین گردیده و نشر شده است به محققان و مطالعه‌کنندگان معرفی شود. برای آنکه علاقه‌مندان و مراجعین با مباحث و اصطلاحاتی که درین رساله به کار رفته است آشنا شوند ناچار شمه‌ای از کلیات مربوط به فن کتابشناسی را تا بیخ آن در اروپا (به اختصار تمام) درین صحایف به عنوان مدخل آورده می‌شود.

ایرج افشار